

ΟΙ ΛΥΚΟΙ ΠΟΥ ΚΑΤΑΣΠΑΡΑΖΑΝ ΤΑ ΠΡΟΒΑΤΑ.
Η ΝΟΜΗ ΤΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ ΣΤΗΝ ΙΘΑΚΗ
ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΎΣΤΕΡΗ ΒΕΝΕΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ
(Β' ΜΙΣΟ 18ου ΑΙΩΝΑ)

Νίκος Π. Καποδίστριας

Υποψήφιος διδάκτωρ Ιστορίας, ΕΚΠΑ

Από το 1718 και τη συνθήκη του Passarowitz, οπότε η βενετική Πελοπόννησος πέρασε σε οθωμανικά χέρια¹, η Βενετία άρχισε να επικεντρώνει την προσοχή της στη διατήρηση των υφιστάμενων κτήσεων της στη Μεσόγειο². Μάλιστα, με το πέρας του πολέμου της αψβουργικής διαδοχής (1740-1748), μπόρεσε να στραφεί σε προσπάθειες μεταρρύθμισης και αναδιοργάνωσης του βενετικού *Stato da Mar*³. Ωστόσο, μια τέτοια επιχείρηση δεν ήταν εύκολη, καθώς τόσο στη Δαλματία, όσο και στα Ιόνια νησιά, συναντιόνταν διάφοροι πόλοι ισχυρής τοπικής εξουσίας, που απολάμβαναν παραδοσιακά προνόμια και με τους οποίους η Κυρίαρχος καλούνταν να αντιπαρατεθεί.

Όσον αφορά το Ιόνιο, κατά το β' μισό του 18ου αιώνα, καταγράφονται παραδείγματα επιφανών τοπικών παραγόντων, κατά βάση πολιτών (*cittadini*)

1. Για τον ζ' βενετο-οθωμανικό πόλεμο και τις εδαφικές απώλειες της Βενετίας βλ. Κ. Τσικνάκης, «Ο Ελληνικός χώρος στη διάρκεια της βενετοκρατίας», *Βενετοκρατούμενη Ελλάδα. Προσεγγίζοντας την ιστορία της*, τ. Α', Χρύσα Μαλπέζου (επιστ. διεύθυνση), Δέσποινα Βλάσση, Αγγελική Τζαβάρα (επιμ. κειμένων), Ελληνικό Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών Βενετίας, Αθήνα-Βενετία 2010, σσ. 57-58· Ι.Κ. ΧΑΣΙΩΤΗΣ, *Οι Ευρωπαϊκές δυνάμεις και η Οθωμανική Αυτοκρατορία. Το πρόβλημα της κυριαρχίας στην ανατολική Μεσόγειο από τα μέσα του 15ου ως τις αρχές του 19ου αιώνα*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2005, σσ. 205-218. Για την εξωτερική πολιτική της Βενετίας μετά τη συνθήκη του Passarowitz βλ. Ε. IVETIC, "The peace of Passarowitz in Venice's Balkan policy", *The peace of Passarowitz 1718*, C. Ingraio, N. Samadzic, J. Pesalj (επιμ.), Purdue University Press, Ιντιάνα 2011, σσ. 63-72.

2. P. DEL NEGRO, «Introduzione», *Storia di Venezia. La ultima fase della Serenissima*, τ. Η', P. Del Negro - P. Preto (επιμ.), Istituto della Enciclopedia Italiana Treccani, Ρώμη 1998, σ. 14.

3. F. PALADINI, «Un caos che spaventa». *Territori e religioni di frontiera nella Dalmazia della tarda età veneta*, Marsilio, Βενετία 2002, σσ. 25, 29-31.

των νησιών⁴, οι οποίοι, ως αρχηγοί οικογενειακών φατριών (*capifazione*) και μέσα από ένα ευρύ δίκτυο συγγενών και φίλων, μονοπωλούσαν τα αξιώματα της αυτοδιοίκησης και τις πηγές πλούτου (*posto di autorità privata*). Μοιραία, οι πρακτικές τους ξεσήκωναν τις διαμαρτυρίες τόσο των ισχυρών ή των λιγότερο ισχυρών αντιπάλων τους εντός των Κοινοτικών Συμβουλίων, όσο και εκτός αυτών, ενώ σε έγγραφα της εποχής περιγράφονται ως «τύραννοι» και καταπιεστές των τοπικών κοινωνιών. Στη λογική του βενετικού κράτους, οι παραπάνω άρχοντες⁵ ήταν δυναμικοί αποσταθεροποιητικοί παράγοντες για την ευταξία στα νησιά και κατά συνέπεια για τις βάσεις του πολιτικού καθεστώτος. Η παρεμβατική διάθεση της Κυριάρχου στον ιόνιο χώρο μορφοποιήθηκε και μέσω των πολιτικοδικαστικών της οργάνων, του Συμβουλίου των Δέκα και των Ανακριτών του Κράτους, τα οποία κατά περιπτώσεις και με όπλο το *Rito del Consiglio di Dieci*⁶, ενέκριναν τη διενέργεια μιας πλειάδας

4. Για την κοινωνική συγκρότηση στις πόλεις κατά τη βενετική περίοδο και την έννοια του πολίτη/αστού, που ως μέλος των αστικών αυτοδιοικητικών σωμάτων πληρούσε συγκεκριμένα «κριτήρια αστικότητας» βλ. ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΠΑΠΑΔΙΑ-ΔΑΔΑ, «Κοινωνική συγκρότηση στις πόλεις», *Βενετοκρατούμενη Ελλάδα*, σσ. 105-130. Για τον θεσμό των αστικών κοινοτήτων βλ. της ίδιας, *Ο θεσμός των αστικών κοινοτήτων στον ελληνικό χώρο κατά την περίοδο της βενετοκρατίας (13ος-18ος αι.)*. Μια συνθετική προσέγγιση, Ελληνικό Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών Βενετίας, Βενετία 2004.

5. Στην παρούσα μελέτη υιοθετείται η χρήση του όρου άρχοντας, αντί του όρου πολίτης, καθώς, όπως θα δούμε στη συνέχεια, εξ αιτίας των ιδιαιτεροτήτων στην τοπική διοίκηση του κάθε νησιού, οι κοινωνικοοικονομικά υπερέχοντες αρχηγοί φατριών, κατηγορούμενοι για κατάχρηση εξουσίας, δεν ήταν κατ' ανάγκη πολίτες. Όπως έχει επιστημονηθεί, η αρχοντία είναι γενικά είτε πραγματική είτε ηθική και μπορεί να απορρέει από την κατοχή γης, κρατικών αξιωμάτων και λειτουργιών, που εντός του εκάστοτε κρατικού πλαισίου συνεπάγονται κύρος και εισοδήματα. Εκτός από την άσκηση της αρχοντίας, η κατοχή γης και αξιωμάτων επιτρέπει και σχετικές αυτονομίες ως προς την υπάρχουσα κρατική εξουσία. Τις θέσεις των αρχόντων σε μια κοινωνία κατακτούν πρόσωπα ή ομάδες προσώπων χάρη στην ισχυρή οικογενειακή τους παράδοση και δύναμη. Βλ. Ν. ΚΑΡΑΠΙΔΑΚΗΣ, «Άρχοντες και Αρχοντία 15ος-19ος αι.», *Τα Ιστορικά* 59 (2013), σσ. 282-325.

6. Κατ' αυτή τη διαδικασία, τα δυο αρμόδια πολιτικοδικαστικά όργανα παραχωρούσαν στους Βενετούς αξιωματούχους των μεγάλων περιφερειακών κέντρων την εξουσία να διεξάγουν ανακρίσεις και να σχηματίζουν δικογραφίες ωσάν αυτές να διενεργούνταν στη μητρόπολη. Έτσι, η εφαρμογή άκρας μυστικότητας σε κάθε φάση της ανάκρισης, η θεωρητική μυστικότητα των καταθέσεων και η απαγόρευση λήψης αντιγράφου της δικογραφίας από μέρους των κατηγορουμένων, ώστε να προετοιμάζουν την υπεράσπισή τους, θεωρούνται τα βασικά χαρακτηριστικά της συγκεκριμένης έκτακτης διαδικασίας. Εφόσον κρινόταν αναγκαίο να διερευνηθούν εγκλήματα ή καταγγελίες ζωτικής σημασίας για το κράτος, ξεπεριούνταν τα γραφειοκρατικά εμπόδια της κανονικής διαδικασίας και η απονομή δικαιοσύνης μπορούσε να γίνει ταχύτατα, χωρίς καθυστερήσεις. Από τα τέλη του 16ου αιώνα, μέσω αυτών των πρώτιστα πολιτικών και δευτερευόντως δικαστικών οργάνων, η Βενετία πέτυχε σχετική εσωτερική σταθερότητα, προσιδιάζοντας στα απολυταρχικά κράτη της περιόδου. Βλ. C. Povoio, «Aspetti

έκτακτων ανακριτικών διαδικασιών, μέχρι και τα τέλη της βενετικής περιόδου (1797).

Το σημείο καμπής για την ένταση της παρουσίας των προαναφερθέντων οργάνων στο Ιόνιο φαίνεται ότι ήταν το έτος 1760, με την εκτέλεση των δυο ηγετικών Κεφαλονιτών αρχόντων Μαρίνου Μεταξά και Μαρίνου Άννινου, εξ αιτίας της σφοδρής αντίδρασης των τελευταίων στη μεταφορά της πρωτεύουσας του νησιού από το φρούριο του Αγίου Γεωργίου στο Αργοστόλι⁷. Η ισχύς οικογενειών όπως οι Μεταξάδες και οι Άννινοι έμοιαζε πλέον απειλητική για τη βενετική κυριαρχία και ακριβώς για αυτό, το 1762-1763 στο στόχαστρο τέθηκε και ο ισχυρότερος, ίσως, άρχοντας της γειτονικής Ζακύνθου, Ιωάννης Μακρής⁸. Όπως προκύπτει από την πρόσφατη έρευνα, ορισμένα επιπλέον χαρακτηριστικά παραδείγματα τοπικών πόλων εξουσίας πέραν των προαναφερθέντων αποτελούσαν και ο κόντε Ιωάννης Τριβύλης στην Κέρκυρα, ο Σεβαστιανός Πατρίκιος στη Λευκάδα (εδώ επρόκειτο για μια ιδιαίτερη περίπτωση χωρικού που κατάφερε να ελέγχει το τοπικό Συμβούλιο) και ο Βαλέριος Κασιμάτης στα Κύθηρα. Όλα αυτά τα πρόσωπα, τόσο στις επίσημες αναφορές των κρατικών αξιωματούχων, όσο και στις μαρτυρίες πολλών ντόπιων, παρουσιάζονται ως ανεξέλεγκτοι φορείς των τοπικών εξουσιών και με μεγάλη επιρροή στο πλήθος⁹.

Σύμφωνα με τον Marco Folin, οι οικογενειακές ολιγαρχίες, που κυριαρχούσαν στο Ιόνιο καθ' όλο το δεύτερο μισό του 18ου αιώνα και είχαν επικεφαλής ηγεμονικούς άρχοντες, διεκδικούσαν τα σημαντικά και πιο προσοδοφόρα αξιώματα της Κοινότητας, μονοπωλούσαν τη συλλογή των φόρων των αγροτικών

e problemi dell'amministrazione della giustizia penale nella Repubblica di Venezia, secoli XVI-XVII», *Stato società e giustizia nella repubblica veneta (sec. XVI-XVII)*, G. Cozzi (επιμ.), Jouvence, Ρώμη 1981, σσ. 163-167, 257-258· Claudia Andreato, «Il rito inquisitorio del Consiglio di Dieci nel XVI secolo», *Processo e difesa penale in età moderna. Venezia e il suo stato territoriale*, C. Povoio (επιμ.), Il Mulino, Μπολόνια 2007, σσ. 361-417. Στον ίδιο συλλογικό τόμο πρβλ. και τη δημοσίευση της Silvia Girardello, «La procedura inquisitoria in uno stato repubblicano. Il Rito del Consiglio di Dieci (sec. XVIII)», σσ. 419-470.

7. A. VIGGIANO, *Lo specchio della Repubblica. Venezia e il governo delle isole Ionie nel '700*, Cierre, Βερόνα 1998, σ. 125. Για το παρασκήνιο της εκτέλεσης των δύο Κεφαλονιτών αρχόντων στη Βενετία, εξαιτίας της αντίδρασή τους στο ζήτημα της μεταφοράς της πρωτεύουσας τους νησιού από το φρούριο του Αγίου Γεωργίου στο Αργοστόλι, βλ. ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΕΡ. ΒΛΑΣΣΗ, «Συγκρούσεις οικογενειών και μηχανισμοί εξουσίας στη βενετοκρατούμενη Κεφαλονιά», *Πρακτικά Ζ' Πανιονίου Συνεδρίου*, τ. Β', Εταιρεία Λευκαδικών Μελετών, Αθήνα 2004, σσ. 467-468.

8. VIGGIANO, *Lo specchio*, σσ. 172-178.

9. Τέτοια ζητήματα διερευνώνται στην υπό εκπόνηση διδακτορική μου διατριβή *Στάσεις και μορφές αρχοντικής εξουσίας στη βενετική Ζάκυνθο. Η οικογένεια Μακρή και τα «Ορλωφικά» (1770)*.

προϊόντων, όπως και τη διαχείριση των σιταποθηκών¹⁰ και των ενεχυροδανειστηρίων¹¹ των νησιών και παράλληλα, πέρα από το νόμιμο εμπόριο και επιδίδονταν αδιαλείπτως και σε λαθρεμπόριο¹². Εξάλλου, διέθεταν μεγάλη γαιοκτησία, κατά συνέπεια διαχειρίζονταν την καλλιέργεια και του μεγαλύτερου μέρους των αγροτικών εδαφών και κατείχαν ελαιοτριβεία και εμπορευματοκιβώτια, ενώ λόγω της πρόσβασής τους σε ρευστό χρήμα αποκόμιζαν τεράστια έσοδα από τον τοκογλυφικό δανεισμό. Επιπλέον, χάρη στις σχέσεις που διατηρούσαν με τα μέλη της βενετικής διοίκησης μπορούσαν πολύ εύκολα να επηρεάζουν τη δικαιοσύνη πάντα υπέρ των συμφερόντων των μελών της φατρίας τους και των εν γένει οπαδών τους και να επιτυγχάνουν, έτσι, κύρος και οικονομικά κέρδη¹³.

Επί της ουσίας, αυτοί οι οικογενειακοί σχηματισμοί ήταν σε μεγάλο βαθμό αυτονομημένοι από τη βενετική μητρόπολη, με την τελευταία να αφήνει διαχρονικά την κατάσταση να διαιωνίζεται και τους Βενετούς αξιωματούχους στις αναφορές τους να εμφανίζονται περισσότερο σε ρόλο παρατηρητή έναντι

10. Για τον θεσμό των σιταποθηκών στα Ιόνια νησιά βενετική περίοδο βλ. Α.Χ. ΤΣΙΤΣΑΣ, «Ο σιτοβολώνας (fontego)», *Σύμμικτα κερκυραϊκά*, Δημοσιεύματα Εταιρείας Κερκυραϊκών Σπουδών 5, Κέρκυρα 1982, σσ. 15-26· ΦΩΤΕΙΝΗ ΚΑΡΛΑΦΤΗ ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, *Η τέχνη του ψωμιού στη βενετοκρατούμενη Κέρκυρα: το σιτάρι, οι χώροι, οι άνθρωποι*, Πορεία, Αθήνα 2009, σσ. 97-203· Fotini Karlafti-Mouratidi, «Grain distribution in the Ionian islands during the Venetian period: the case of Corfù», *Studi Veneziani* 66 (2014), 15-36· Μαριάννα Κολυβά-Καραλέκα, *Η Ζάκυνθος μεταξύ του Α' και του Γ' βενετοτουρκικού πολέμου. Συμβολή στην πολιτική ιστορία και στην ιστορία των θεσμών, αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή*, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα 1989, σσ. 148-153· της ίδιας, Μαριάννα Κολυβά, «Για το "Fontego" της Ζακύνθου (17ος-18ος αι.). Το πρόβλημα του επισιτισμού», «Ο άρτος ημών ο επιούσιος». Από το σιτάρι στο ψωμί. Τριήμερο εργασίας. Πήλιο, 10-12 Απριλίου 1992, Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ, Αθήνα 1994, σσ. 200-205· Despina Vlasi, «La politica annonaria di Venezia a Cefalonia: il fondaco delle biade (sec. XVI-XVIII)», *Θησαυρίσματα* 25 (1995), 274-318.

11. Για τα ενεχυροδανειστήρια στον ελληνικό χώρο βλ. ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ, *To Monte di Pietà του Χάνδαχα (1613-μέσα 17ου αιώνα). Συμβολή στην κοινωνική και οικονομική ιστορία της βενετοκρατούμενης Κρήτης*, Παρουσία, Αθήνα 1987· Χ.Θ. Δεσύλλας, *Η τράπεζα των Φτωχών. Το Monte di Pietà της Κέρκυρας (1630-1864)*, Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, Αθήνα 2006.

12. Για το λαθρεμπόριο στο βενετικό κράτος βλ. P. Preto, «Il contrabbando e la frontiera. Un progetto di ricerca», *La frontiera da stato a nazione. Il caso Piemonte*, C. Ossola - C. Raffestin - M. Ricciardi (επιμ.), Bulzoni, Ρώμη 1987, σσ. 311-327· F. Bianco, *Contadini, sbirri e contrabbandieri nel Friuli del Settecento. La comunità di villaggio tra conservazione e rivolta (Valcellina e Valcovera)*, Cierre, Βερόνα 2005· του ίδιου, «Ribellismi, rivolte antifiscali e repressione della criminalità nell'Istria del '700», *Contadini e popolo tra conservazione e rivolta. Ai confini orientali della Repubblica di Venezia tra '400 e '800*, Forum, Ούντινε 2002, σσ. 75-89.

13. FOLIN M., «Spunti per una ricerca su amministrazione veneziana e società ionia nella seconda metà del Settecento», *Studi Veneti offerti a Gaetano Cozzi*, Il Cardo, Βενετία 1992, σσ. 344-346.

στις συνεχιζόμενες καταχρήσεις. Εντούτοις, από το δεύτερο μισό του 18ου αιώνα οι αντιδράσεις ήταν πια γενικευμένες και η Βενετία δεν μπορούσε να συνεχίσει να αγνοεί αυτή την ολόενα και πιο «εκρηκτική» κατάσταση, όπως με επιτυχία έκανε κατά τους προηγούμενους αιώνες. Έτσι, με δεδομένο ότι τα Ιόνια νησιά είχαν αναβαθμιστεί στρατηγικά, αποτελώντας πια το μοναδικό εμπόδιο για την προστασία της Αδριατικής¹⁴, υποθέτουμε ότι η Κυρίαρχος σταδιακά ανέπτυξε μια νέα, ισχυρή τάση περιστολής της παραδοσιακής δραστηριότητας των ηγεμονικών αρχόντων, προκειμένου να επιτύχει κοινωνική σταθερότητα. Παρότι δεν ήταν πλήρως καινοφανής, εκείνη την περίοδο η δραστηριότητα αυτή άρχισε να μη γίνεται αποδεκτή από τις όλο και πιο υπολογίσιμες, ανερχόμενες κοινωνικές ομάδες των νησιών. Οι θιγόμενοι προέρχονταν από όλο το κοινωνικό φάσμα, καθώς η πλειοψηφία του αρχοντικού πληθυσμού είχε φτωχοποιηθεί και ουσιαστικά δεν αντιπροσωπευόταν στα αξιώματα, ενώ εκτός των Κοινοτικών Συμβουλίων, όλο και πιο διεκδικητικοί προς ένταξη και κατά συνέπεια προς τη νομή της εξουσίας παρουσιάζονταν οι οικονομικά εύρωστοι ανερχόμενοι αστικοί (*civili*)¹⁵.

Παράλληλα, η μεγάλη μάζα των χωρικών στέναζε κάτω από το βάρος των αρχοντικών καταχρήσεων, της ράθυμης δικαιοσύνης και των διογκούμενων προστυχιών, που κατά την εξεταζόμενη περίοδο φαίνεται πως παρέμεναν ανεξέλεγκτα¹⁶. Ιδίως μετά τα «Ορλωφικά» (1770)¹⁷ οι συνέπειες της καταπίεσης, που προερχόταν από την αυθαίρετη εξουσία των ισχυρών οικογενειών, μεταφράζονταν σε καταπίεση εναντίον των ανήμπορων χωρικών, γεγονός που

14. DEL NEGRO, *Introduzione*, ό.π.

15. Δ. ARBANITAKHΣ, «Προβλήματα κοινοτικής αυτοδιοίκησης και κοινωνικές αντιθέσεις στον Ιόνιο χώρο (1750-1797)», *Ελλησμός και Κάτω Ιταλία. Από τα Ιόνια Νησιά στην Grecia Salentina*, τ. Α', Ιόνιο Πανεπιστήμιο, Κέρκυρα 2002, σσ. 9-13, 17-19· Viggiano, *Lo specchio*, σ. 180.

16. Για τη «μάστιγα» των προστυχιών στο Ιόνιο βλ. M. MICHELON, «La peste dei prosticchi. Travagli legislativi di un contratto agrario nelle isole ionie (sec. XVI - sec. XIX)», *Atti dell'Istituto Veneto di scienze, lettere ed arti* CL (1991-92), 365-398· ΦΩΤΕΙΝΗ ΚΑΡΑΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΑΝΗ, «Η δίκη των προστυχιών: Νικόλως Θεοτόκης, Καρουσάδες, 17ος αιώνας», *Πρακτικά Θ' Πανιωνίου Συνεδρίου: Παξοί, 26-30 Μαΐου 2010*, τ. Α', Αλίκη Νικηφόρου (επιμ.), Εταιρεία Παξινών Μελετών, Παξοί 2014, σσ. 163-196.

17. Η μαζική μετάβαση χιλιάδων νησιωτών χωρικών στην Πελοπόννησο, κατά παράβαση των ρητών εντολών που την απαγόρευαν, οπωσδήποτε έφερε τη Βενετία προ τετελεσμένου. Για την ανάμειξη των Ιόνιων βενετών υπηκόων στα «Ορλωφικά» βλ. F. VENTURI, *Settecento riformatore. La prima crisi dell'antico Regime (1768-1776)*, τ. Γ', Einaudi, Τορίνο 1979, σσ. 3-73· του ίδιου, *La rivolta greca del 1770 e il patriottismo dell'età dei lumi*, Unione internazionale degli Istituti di archeologia, storia e storia dell'arte in Roma, Ρώμη 1986· ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΒΑΣΣΗ, «Η συμμετοχή των Επτανήσιων στα «Ορλωφικά» (1770) και η αντίδραση της Βενετίας», *Μνήμων* 8 (1980-1982), 64-84.

δημιουργούσε από τη μία κινδύνους εξεγέρσεων και από την άλλη απειλή μαζικής φυγής των αγροτικών εργατικών πληθυσμών στις υπό τους Οθωμανούς γειτονικές περιοχές του ελληνικού χώρου¹⁸. Αυτό φυσικά θα αποτελούσε πλήγμα για την αγροτική παραγωγή των νησιών και θα συνεπαγόταν διαφυγόντα κέρδη για το κράτος, από τη μη πληρωμή φόρων.

Με τα λόγια του Alfredo Viggiano, η παρεμβατική τάση της Κυριάρχου μπορεί να θεωρηθεί ως απότοκο ενός αιτήματος «προστασίας» διαφόρων κοινωνικών ομάδων που από τα μέσα του 18ου αιώνα αυξανόταν ή, αλλιώς, ως μια απάντηση της βενετικής αρχής σε μια διαγνωσμένη κρίση νομιμοποίησης της κυριαρχίας της. Παραδοσιακά, άλλωστε, αυτή στηριζόταν στην ικανότητα του βενετικού πολιτικού συστήματος να εγγυάται τη διαίωναση των τοπικών σχέσεων εξουσίας και να κρατά θέση επιδιαιτητή στις εντάσεις που ξεσπούσαν ανάμεσα σε άτομα, οικογενειακούς σχηματισμούς ή θεσμούς με αντικρουόμενα συμφέροντα¹⁹. Προς αυτή την κατεύθυνση άλλωστε, πρέπει να κατανοηθεί και η προσπάθεια μεταρρύθμισης των κοινοτικών Συμβουλίων των νησιών κατά την ίδια περίοδο, από τη στιγμή που η δυσλειτουργία τους δημιουργούσε εντάσεις τόσο εντός όσο και εκτός αυτών²⁰.

Σημειώνεται επιπλέον ότι, πέραν της κορύφωσης των κοινωνικών μετασχηματισμών στα νησιά, που «προκαλούσε» την παρέμβαση της Κυριάρχου, η ιστορική περίοδος των μέσων του 18ου αιώνα συνέπιπτε με την «ολιγαρχικοποίηση» του βενετικού πολιτικού συστήματος, το οποίο γινόταν όλο και πιο φοβικό και άρα ευαίσθητο σε όσες πληροφορίες θεωρούνταν ύποπτες για τη διάταξη της κατεστημένης τάξης²¹. Οι ολοένα και ισχυροποιούμενοι Ανακρι-

18. Αυτή η ανησυχία της Βενετίας έχει αποτυπωθεί με τον καλύτερο τρόπο από τον σύγχρονο στα «Ορλωφικά» προνοητή Ζακύνθου Claudio Gherardini. A.S.Ve., *Consiglio di Dieci, Deliberazioni segrete, filze*, b. 73, φάκ. 1771, ημ. 30 Luglio 1771, Copia di Contenuto in *Relazione del Nobil Uomo Claudio Gherardini ritornato di Proveditor al Zante*, data dal Lazaretto li 21 Luglio 1771.

19. VIGGIANO, *Lo specchio*, σσ. 139-40, 180. Για τον ρόλο της Κυριάρχου ως επιδιαιτητή των τοπικών αντιθέσεων με το βενετικό δικαστικό σύστημα ως πεδίο διαπραγμάτευσης και ανταγωνισμού ανάμεσα σε βενετικούς θεσμούς, περιφερειακούς αξιωματούχους και υπηκόους πρβλ. και Monique O'Connell, *Men of empire. Power and negotiation in Venice's Maritime State*, The Johns Hopkins University Press, Βαλτιμόρη 2009, σσ.75-76.

20. ΑΡΒΑΝΙΤΑΚΗΣ, «Κοινοτική αυτοδιοίκηση», σσ. 12-15. Για τις προσπάθειες μεταρρύθμισης του παραδοσιακά δυσλειτουργικού συμβουλίου της Κεφαλονιάς ήδη από το 1751 βλ. ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΕΡ. ΒΛΑΣΣΗ, «Η αναμόρφωση του συμβουλίου της Κεφαλονιάς από το γενικό προβλεπτή της Θάλασσας Giovanni Battista Vitturi (1751)», *Πρακτικά Στ' Πανιονίου Συνεδρίου: Ζάκυνθος, 23-27 Σεπτεμβρίου 1997*, τ. Β', Εταιρεία Ζακυνθιακών Μελετών, Αθήνα 2001, σσ. 321-335.

21. G. SCARABELLO, «Settecento», *La Repubblica di Venezia nell'età moderna. Dal 1517 alla fine della Repubblica*, G. Cozzi, M. Cnapton, G. Scarabello (επιμ.), UTET, Τορίνο 1992, σ. 575.

τές του Κράτους δρούσαν ακριβώς ως όχημα αυτής της προσπάθειας περιχαράκωσης της βενετικής πολιτικής ελίτ, παρεμβαίνοντας αστραπιαία ώστε να διεξαγάγουν ανακρίσεις και, αν ήταν αναγκαίο, να διατάξουν τη σύλληψη όσων θεωρούνταν δυνητικές απειλές για τη σταθερότητα του πολιτεύματος²². Σε ορισμένες περιπτώσεις, εφόσον λάμβαναν καταγγελίες που κρίνονταν άξιες προς διερεύνηση, από την προσοχή τους δεν διέφευγαν ούτε υποθέσεις που τοποθετούνταν σε απομακρυσμένες περιοχές του *Stato da Mar*. Δυο τέτοιες, καταγράφονται στο μικρό νησί της Ιθάκης.

Πεταλάδες και Βρεττοί: οι «τύρανοι» της Ιθάκης;

Από το 1503, οπότε μαζί με τη γειτονική Κεφαλονιά υπήχθη στη βενετική κυριαρχία και καθ' όλη τη βενετική περίοδο, ως και το 1797²³ η Ιθάκη βρισκόταν υπό τη δικαιοδοσία της Κεφαλονιάς. Παρότι τα στοιχεία για το διοικητικό της καθεστώς παραμένουν συγκεχυμένα, σύμφωνα με τις πηγές πρέπει να διοικούσαν από έναν διοικητή ή κυβερνήτη (*Governator di Teachi*), που είχε ως προϊστάμενο τον Βενετό προνοητή της Κεφαλονιάς. Από το 1563 τη θέση φαίνεται πως κάλυπτε ένας Κεφαλονίτης άρχοντας, που λάμβανε το αξίωμα μέσα από τις αρχαιρεσίες του Κοινοτικού Συμβουλίου της Κεφαλονιάς²⁴. Μάλιστα, από σύγχρονες μαρτυρίες συμπεραίνεται ότι το αξίωμα του κυβερνήτη της Ιθάκης ήταν ιδιαίτερα επίζηλο και θεωρούνταν εφάμιλλο του αξιώματος των Κεφαλονιτών συνδίκων, προφανώς λόγω των εισοδημάτων που απέφερε στον κάτοχό του²⁵.

22. Για την παντοδυναμία των Ανακριτών του Κράτους κατά τον 18ο αιώνα βλ. P. PRETO, *I servizi segreti di Venezia. Spionaggio e controspionaggio ai tempi della Serenissima*, II Saggiatore, Μιλάνο 1994, σσ. 531-541, 582-583.

23. Για την ιστορία της Ιθάκης κατά τη βενετική περίοδο βλ. Ν. ΚΑΡΑΒΙΑΣ ΓΡΙΒΑΣ, *Ιστορία της νήσου Ιθάκης από των αρχαιότατων χρόνων μέχρι του 1849*, Αθήνα 1849 (ανατύπωση Βιβλιοπωλείο Νότη Καραβία, Αθήνα 1977), σσ. 69-73· Ε. ΛΟΥΝΤΖΗΣ, *Περί της πολιτικής καταστάσεως της Επτανήσου επί Ενετών*, Αθήνα 1856, σσ. 83-85· Σταματούλα Ζαπάντη, «Η Ιθάκη στα πρώτα χρόνια της βενετοκρατίας (1570-1571)», *Κεφαλληνιακά Χρονικά* 7 (1995-1998), 129-133. Αναφέρουμε επίσης την πιο πρόσφατη μελέτη της Ρομίνας Ν. Τσακίρη, «Η Ιθάκη μέσα από τις μαρτυρίες των Βενετών αξιωματούχων κατά τον 17ο αιώνα. Κρησφύγετο πειρατών, παρανόμων και εξορίστων», *Πρακτικά Γ' Πανιονίου Συνεδρίου: Κέρκυρα 30 Απριλίου - 4 Μαΐου 2014*, Εταιρεία Κερκυραϊκών Σπουδών, τ. Α', Κέρκυρα 2015, σσ. 635-644. Για την τοπική κοινότητα βλ. ΠΑΠΑΔΙΑ-ΔΑΛΑ, *Αστικές κοινότητες*, σσ. 423-425.

24. ΤΣΑΚΙΡΗ, «Η Ιθάκη μέσα από μαρτυρίες», σ. 637.

25. Κατά τον πρώτο χρόνο της θητείας του γενικού προνοητή Querini το 1770, το αξίωμα έγινε μήλον της έριδος ανάμεσα σε ευνοούμενους των δύο βασικών συνεργατών του γενικού προνοητή: ειδικότερα αντιμέτωποι τέθηκαν ο Γρηγόριος Ασάνης, φίλος του γραμματέα

Από το 1571, ο έτερος πόλος εξουσίας στην Ιθάκη ήταν ένα κοινοτικό σώμα που απαρτιζόταν κατά βάση από επιφανείς γαιοκτήμονες του τόπου, τους λεγόμενους «γέροντες». Το Συμβούλιο συνεδρίαζε μια φορά τον χρόνο και ήταν αρμόδιο για τη διαχείριση σημαντικών ζητημάτων όπως το φορολογικό, καθώς και για την εκλογή των τοπικών αξιωματούχων²⁶. Εικάζεται ότι η σημαντικότερη θέση ήταν αυτή του συνδίκου, με πέντε μέλη του σώματος να λαμβάνουν ετησίως το εν λόγω αξίωμα. Δύο εξ αυτών προορίζονταν για την πρωτεύουσα του νησιού Βαθύ, άλλοι δυο για τον οικισμό της Ανωγής και ένας για την Εξωγή²⁷, τους τρεις σημαντικότερους οικισμούς του νησιού ήδη από τα τέλη του 16ου αιώνα²⁸.

Όπως έχει υποστηριχθεί, το κοινοτικό σώμα της Ιθάκης υπήρξε αντίρροπος πόλος στις διαχρονικές αυθαιρέσιες των Κεφαλονιτών κυβερνητών και σε γενικές γραμμές, ως προς τις λειτουργίες που καλούνταν να διεκπεραιώσει, μπορεί να ειπωθεί ότι προσidiaζε στα κοινοτικά Συμβούλια των υπόλοιπων μεγαλύτερων νησιών. Ουσιαστικά, όμως, επρόκειτο για μια περιορισμένη συσσωμάτωση αγροτικοαστικού τύπου, καθώς η απουσία αστικών κέντρων και τα περιορισμένα γεωγραφικά και δημογραφικά μεγέθη του τόπου δεν επέτρεψαν την πλήρη ανάπτυξη αστικών γνωρισμάτων. Κατ' επέκταση η ανάπτυξη αστικών κοινοτικών θεσμών παρέμεινε ατελής²⁹.

Αν και γενικά η βιβλιογραφία παραμένει εξαιρετικά περιορισμένη, σε αυτά τα συμφραζόμενα μια από τις ηγεμονικές οικογένειες της Ιθάκης, με διαρκή ανάμειξη στα κοινοτικά πράγματα και κατ' επέκταση στο οικονομικοκοινων-

(*cancelliere*) Γεώργιου Ψαλίδη, και ο Γεράσιμος Άννινος, φίλος του Σπυρίδωνα Βάλσαμου, λογιστή (*raggionato*) του γενικού προνοητή. Στον μεγάλο ανταγωνισμό και τις αντεγκλήσεις που φαίνεται πως προκλήθηκαν επενέβη ως διαιτητής ο Querini, προκηρύσσοντας έναν πλειστηριασμό ανάμεσα στους δύο υποψηφίους, με τον Άννινο να επικρατεί, καθώς δαπάνησε 450 τσεκίνα, τα μισά από τα οποία περίπου κατέληξαν στον γενικό προνοητή. Ο Ασάνης αποχώρησε από τη διαδικασία, αφού καλούνταν να δαπανήσει γύρω στα 500 τσεκίνα. Υπό αυτές τις συνθήκες συμπεραίνεται ότι ο εκάστοτε κυβερνήτης δεν είχε ως αποκλειστικό μέλημα την ορθή διακυβέρνηση του νησιού, αντιθέτως μετέβαινε στην Ιθάκη με την προσδοκία μεγάλων οικονομικών εσόδων, όντας διατεθειμένος να μετέλθει όλους τους τρόπους προς αυτή την κατεύθυνση. A.S.Ve., *Consiglio di Dieci*, *Processi criminali Corfù*, b. 7, φφ. 3408v-3409v.

26. ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ, *Αστικές κοινότητες*, ό.π.

27. Η πληροφορία εξάγεται έμμεσα, καθώς ο συγκεκριμένος αριθμός συνδικών εμφανίστηκε για την παραχώρηση μαρτυρικών καταθέσεων στην ανακριτική διαδικασία εναντίον του Βίκτωρα Πεταλά, επονομαζόμενου Ζαβού, στην οποία θα αναφερθούμε ακολούθως. A.S.Ve., *Inquisitori di Stato*, *Processi criminali*, b. 1098, φάκ. 554, φφ. 72r-96r.

28. Δ. ΒΑΓΙΑΚΑΚΟΣ, «Εκ του τοπωνυμικού της Ιθάκης», *Επετηρίς Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών* 36 (1959), 336.

29. ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ, *Αστικές κοινότητες*, ό.π.

νικό πεδίο³⁰, πρέπει να ήταν η οικογένεια Πεταλά, η οποία, με βάση όσα μάς παραδίδει ο περιηγητής των αρχών του 19ου αιώνα William Martin Leake, διατηρούσε παραδοσιακά την πιο σημαντική επιρροή στο μεγαλύτερο μέρος της Ανωγής, στην κοιλάδα του Αετού και σε περιοχές κοντά στο Βαθύ³¹. Σύμφωνα με τις πάντα χρήσιμες περιγραφές του Leake, στον τρίτο σημαντικό οικισμό του νησιού, την Εξωγή, ως ισχυρότερη οικογένεια κατονομάζονται οι Βρεττοί, ένας κλάδος της οικογένειας Καραβία που περιγράφονται ως οι ιδιοκτήτες του μεγαλύτερου μέρους της εύφορης κοιλάδας της περιοχής³².

Δεν φαίνεται τυχαίο, λοιπόν, που δυο από τις σπάνιες δικαστικές υποθέσεις από την Ιθάκη, οι οποίες απασχόλησαν το Συμβούλιο των Δέκα και τους Ανακριτές του Κράτους, είχαν ως πρωταγωνιστές μέλη των προαναφερθεισών οικογενειών. Το σχετικό υλικό που εντοπίστηκε στο Κρατικό Αρχείο της Βενετίας αφορά δυο υποθέσεις με χρονική απόσταση μιας περίπου δεκαετίας, το 1774 και το 1785, οι οποίες ξεκίνησαν με ανώνυμες καταγγελίες από το νησί της Ιθάκης και οδήγησαν στη διενέργεια ισάριθμων ανακριτικών διαδικασιών.

Η πρώτη ανώνυμη καταγγελία υποβλήθηκε κατευθείαν στους Ανακριτές του Κράτους το 1774 με υπογραφή «κατοίκων της Ιθάκης» και στρεφόταν ευθέως εναντίον του Βίκτωρα Πεταλά Ζαβού. Ο συγκεκριμένος προβάλλεται ως ένας εκ των επιφανέστερων Ιθακήσιων κατά το β' μισό του 18ου αι. και σύμφωνα με τους καταγγέλλοντες εκτελούσε χρέη συνδίκου και εμπορικού πρόξενου της Αγγλίας. Στο όνομα της δημόσιας ηρεμίας, οι ανώνυμοι συντοπίτες του τον χαρακτήριζαν ως ένα πρόσωπο ανάξιο (*indegno*) και ως καταστροφέα (*rovina*) του νησιού. Τον κατηγορούσαν ότι με διάφορες μεθοδεύσεις υποκαθιστούσε τον κυβερνήτη, όπως επίσης και ότι αδιαφορούσε για τα καθήκοντα του συνδίκου, τη στιγμή που παρείχε άσυλο και κάθε είδους βοήθεια σε ληστές. Οι συντάκτες της καταγγελίας ζητούσαν την άμεση παρέμβαση των Ανακριτών του Κράτους και τη σύλληψη του Πεταλά, ενώ, παρότι θεωρούσαν πως κινδύνευε η ζωή τους, δήλωναν πως προχωρούσαν σε αυτή την πράξη προσδοκώντας την ευσπλαχνία του οργάνου³³. Το οξύμωρο βέβαια είναι ότι

30. Για μια καταγραφή των εξεχουσών οικογενειών της Ιθάκης βλ. Π.Γ. ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΣ, *Επτανησιακά (κατά το πλείστο Ιθακησιακά) Σύμμεικτα*, Δόμος, Αθήνα 1988, σσ. 248-252· Γ.Ν. ΜΟΣΧΟΠΟΥΛΟΣ, «Το Libro d'Orto στην Επτάνησο. Ειδήσεις από επίσημα έγγραφα και ο κώδικας της Ιθάκης», *Ανθη Χαρίτων*, Ν. Παναγιωτάκης - Στ. Κακλαμάνης (επιμ.), *Ελληνικό Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών Βενετίας*, Βενετία 1998, σσ. 397, 401-402.

31. W.M. LEAKE, *Travels in Northern Greece*, τ. Γ', Λονδίνο 1835, σ. 28.

32. Στο ίδιο, σ. 28.

33. A.S.Ve., *Inquisitori di Stato*, Processi criminali, b. 1098, φάκ. 554, φφ. 71-71v· στο ίδιο, *Lettere ai Provveditori Generali da Mar*, b. 138, φάκ. 1771, συνημμένο έγγραφο αρ. 423.

πλην της ανωνυμίας των συντακτών, δεν υποδεικνυόταν και κανένας μάρτυρας, γεγονός κομβικό για τη συνέχεια της διαδικασίας.

Η καταγγελία, παρότι ανώνυμη, περιορισμένη σε μέγεθος και όχι ιδιαίτερα λεπτομερής, φαίνεται πως θεωρήθηκε σημαντική για τα βενετικά συμφέροντα στην περιοχή και άξια προς διερεύνηση. Έτσι, δύο χρόνια μετά, το 1776, με εντολή των Ανακριτών του Κράτους στον γενικό προνοητή Antonio Renier, ξεκίνησε έκτακτη ανακριτική διαδικασία και σύνθεση μιας περιορισμένου μεγέθους δικογραφίας, οι μαρτυρικές καταθέσεις, ωστόσο, δεν φαίνεται να είχαν επιφέρει την τιμωρία του κατηγορουμένου, καθώς οι καταγγελίες δεν επιβεβαιώθηκαν. Απουσία μαρτύρων κατηγορίας, εξετάστηκαν οι κατέχοντες θεσμικό ρόλο στο νησί, το σύνολο δηλαδή των συνδίκων, αλλά και οι προκάτοχοί τους, οι οποίοι, σε πλήρη αντιδιαστολή με την ανώνυμη καταγγελία, όλοι ανεξαιρέτως ισχυρίστηκαν ότι ο Πεταλάς ήταν ο καλύτερος άνθρωπος του τόπου, με εξαιρετική συμπεριφορά και χαρακτήρα. Τόνιζαν μάλιστα ως χαρακτηριστικό του ότι δεν αναμειγνυόταν ποτέ στις υποθέσεις των άλλων και ότι πάντοτε βοηθούσε χρηματικά όσους είχαν ανάγκη, είτε δανείζοντας χαμηλότοκα, είτε χωρίς να ζητάει τα χρήματά του πίσω. Ας σημειωθεί ακόμα ότι, σε αντίθεση με το περιεχόμενο της καταγγελίας, οι μάρτυρες πιστοποιούσαν ότι ο Πεταλάς δεν ήταν ποτέ σύνδικος και, τυπικά, δεν κατείχε θέση εμπορικού προξένου της Αγγλίας, αλλά υποπροξένου³⁴.

Έντεκα χρόνια μετά, στις 26 Φεβρουαρίου του 1785, ο γενικός προνοητής Alvise Foscari προωθούσε στο Συμβούλιο των Δέκα δυο νέες σημαντικές καταγγελίες προερχόμενες και πάλι από την Ιθάκη, που αυτή τη φορά είχαν φτάσει πρώτα στη δική του γραμματεία³⁵. Οποσδήποτε πιο μακροσκελείς σε σχέση με εκείνη του 1774, οι νέες καταγγελίες αναφέρονταν σε εκτεταμένη διαφθορά και γενικευμένες καταχρήσεις, όπως δολοφονίες, βιασμούς, αυθαίρετη επιβολή φόρων στους αδύναμους και λαθρεμπόριο σταφίδας³⁶, που όχι

34. A.S.Ve., *Inquisitori di Stato, Processi criminali*, b. 1098, φάκ. 554, φφ. 73r-96r.

35. Κατά τη βενετική περίοδο, κάθε άτομο ή κοινωνική ομάδα από τη βενετική περιφέρεια μπορούσε να μεταφέρει οποιοδήποτε είδους αιτήματα, παράπονα ή καταγγελίες στη μητρόπολη, ακόμα και εναντίον των Βενετών αξιωματούχων βλ. O'CONNELL, *Men of empire*, σ. 124. Στο Ιόνιο δε, τα ίδια αιτήματα ή αιτιάσεις μπορούσαν να γίνουν δεκτά και από τον γενικό προνοητή της Κέρκυρας και αναλόγως της σοβαρότητάς τους αυτά προωθούνταν στα αρμόδια βενετικά όργανα.

36. Για την καλλιέργεια της σταφίδας στο Ιόνιο βλ. ΣΠ. ΔΕ ΒΙΑΖΗΣ, «Ιστορικά σημειώσεις περί σταφίδος εν Επτανήσω και ιδίως εν Ζακύνθω», *Παρνασσός* 16 (1893), 303-313· Α.Μ. ΑΝΔΡΕΑΔΗΣ, *Περί της οικονομικής διοικήσεως της Επτανήσου επί Βενετοκρατίας*, τ. Β', Εστία, Αθήνα 1914, σσ. 266-290· Maria Fusaro, *Uva passa. Una Guerra commerciale tra Venezia e l' Inghilterra (1540-1640)*, Il Cardo, Βενετία 1996· Θ. ΚΑΛΑΦΑΤΗΣ, «Όψεις του σταφιδικού ζητήματος στα βενετοκρατούμενα Επτάνησα», *Τα Ιστορικά* 3/5 (2001), 63-78.

μόνο προκαλούσαν απόγνωση στους ανυπεράσπιστους κατοίκους, αλλά δημιούργουσαν και οικονομική ζημιά και στο κρατικό ταμείο. Ως βασιικοί υπαίτιοι για όλη αυτή την κατάσταση κατονομάζονταν ορισμένα μέλη της ισχυρής οικογένειας Πεταλά από το Βαθύ και μέλη της οικογένειας Βρεττού από την Εξωγή, οι οποίοι χαρακτηρίζονταν «δυνάστες» του νησιού³⁷.

Η πρώτη και εκτενέστερη καταγγελία προερχόταν από την πρωτεύουσα, το Βαθύ και ήταν ανώνυμη. Όπως υπογράμμιζαν οι συντάκτες της, οι ίδιοι δίσταζαν να αποκαλύψουν τα ονόματά τους από φόβο μήπως στοχοποιηθούν από τους ντόπιους «διεφθαρμένους» παράγοντες εξουσίας. Περιέγραφαν τον τόπο τους ως ένα εγκαταλελειμμένο νησί όπου βασιλευε η ανομία και σε έντονα συναισθηματικό τόνο παρομοίαζαν εαυτούς με «πρόβατα που τα κατασπάραζαν αδάμαστοι λύκοι». Τόνιζαν συγκεκριμένα ότι οι 6.000 κάτοικοι υπέφεραν από τον δεσποτισμό και την καταπίεση «κανίβαλων», όπως ήταν ο Κωνσταντίνος Πεταλάς Δωροθεάτος του ποτέ Ιακώβου, ο Κωνσταντίνος Πεταλάς Ζαβός³⁸ του ποτέ Βίκτωρα (φαίνεται πως στο διάστημα έντεκα ετών είχε πεθάνει) και ο θεός του Ιωάννης Πεταλάς Ζαβός. Όλοι αυτοί εμφανίζονταν ως οι αρχηγοί μιας ανεξέλεγκτης φατρίας που ήλεγχε όλο το νησί και δεν περιοριζόταν στο Βαθύ, αφού συνεργάτες τους υπήρχαν τόσο στην Ανωγή όσο και στην Εξωγή³⁹.

Οι τρεις επιφανείς Ιθακήσιοι θεωρούνταν ηθικοί αυτουργοί στην πρόσφατη δολοφονία του συντοπίτη τους Αντρέα Μόρο από τον γιο κάποιου Ιωάννη Σπατσά, μια εγκληματική ενέργεια που έμεινε ατιμώρητη, καθώς ο δολοφόνος πρέπει να ήταν υπεξουσίος τους και οι ίδιοι είχαν τη δυνατότητα να δωροδοκούν με ευκολία τόσο τον κυβερνήτη όσο και τους συνεργάτες του. Υπό αυτές τις συνθήκες οι συντάκτες της καταγγελίας δήλωναν πως βίωναν μια αφόρητη καθημερινότητα. Ενδεικτικά σημείωναν ότι πολλοί χωρικοί έβρισκαν καταφύγιο στις γειτονικές οθωμανικές ακτές, είτε για μόνιμη εγκατάσταση, είτε για εποχιακή εργασία, προκειμένου να καταφέρουν να ανταποκριθούν αφενός στις

37. A.S.Ve., *Consiglio di Dieci*, Parti secrete, Filze, f. 77, συνημμένη επιστολή γενικού προνοστή, Κέρκυρα, 26 Φεβρουαρίου 1784 more veneto (πρόκειται για τη βενετική χρονολόγηση, με το νέο έτος να ξεκινά την πρώτη Μαρτίου, συνεπώς πρέπει να αναφερόμαστε στο έτος 1785).

38. Τον Σεπτέμβριο του 1806 ο Κωνσταντίνος Πεταλάς Ζαβός φαίνεται πως φιλοξένησε τον περιηγητή William Martin Leake κατά το πέρασμά του από τη Λευκάδα. Σύμφωνα με τον περιηγητή ο Πεταλάς εξακολούθησε να κατέχει το αξίωμα του εμπορικού υποπροξένου της Αγγλίας στο νησί. Μάς πληροφορεί ακόμα ότι το αξίωμα το κατείχε προηγουμένως ο πατέρας του Κωνσταντίνου, Βίκτωρας, για τουλάχιστον πενήντα χρόνια. Βλ. LEAKE, *Travels in Northern Greece*, σ. 25.

39. A.S.Ve., *Consiglio di Dieci*, Parti secrete, Filze, f. 77, συνημμένο ημ. 20 Ιανουαρίου 1784 m.v.

επισιτιστικές ανάγκες των ίδιων και των οικογενειών τους, αφετέρου στην καταβολή του δυσβάστακτου φόρου της δεκάτης⁴⁰. Ανέφεραν, επίσης, ότι, τα τελευταία χρόνια, οι επιφανείς κάτοικοι (*primati*) όχι μόνο δεν κατέβαλλαν καθόλου τους φόρους που τους αναλογούσαν, αλλά διεξήγαν και λαθρεμπόριο. Αυτό είχε ως συνέπεια το βάρος για την πλήρη εξόφληση των προβλεπόμενων εισφορών να επωμίζονται κατά κύριο λόγο οι φτωχοί χωρικοί. Η εν λόγω πρακτική, μάλιστα, ισχυρίζονταν πως γινόταν ανεκτή με τη συναίνεση των Κεφαλονιτών ενοικιαστών της δεκάτης, Πάνου Χωραφά⁴¹ και Σπύρου Βέγια⁴².

Για δυο από τους τρεις κατηγορούμενους επιφυλάσσονταν πιο συγκεκριμένες κατηγορίες, προφανώς γιατί θεωρούνταν οι επικεφαλής της φατρίας: ο Κωνσταντίνος Πεταλάς Δωροθεάτος κατηγορούνταν για λαθρεμπόριο σταφίδας και μάλιστα με τη διακίνηση προϊόντος προερχόμενου από τις καλλιέργειες των φτωχών χωρικών, σε βάρος φυσικά της βενετικής οικονομίας, καθώς κατείχε σταφιδαποθήκη (*seraglia*), όπου συγκέντρωνε τη σταφίδα των σταφιδοπαραγωγών⁴³. Εξάλλου, αναφερόταν πως ο ίδιος ήλεγχε απόλυτα τις κινήσεις του κυβερνήτη και βρισκόταν σε διαρκή συνεννόηση με τους συνεργάτες του, με τον επικεφαλής της βενετικής διοίκησης να καταλήγει να στέκεται αδιάφορος στις εκκλήσεις και τις αιτιάσεις των χωρικών. Ο Δωροθεάτος φερόταν ως εκείνος που επέβαλλε τους αυθαίρετους φόρους πλέον της δεκάτης (μάλλον επηρεάζοντας τους Κεφαλονίτες ενοικιαστές), ενώ παράλληλα κατηγορούνταν και για καταπάτηση ξένων κτημάτων⁴⁴.

Ομοίως, ο Κωνσταντίνος Πεταλάς Ζαβός αντιμετώπιζε και αυτός κατηγορίες για λαθρεμπόριο σταφίδας και, μάλιστα, γινόταν λόγος για ένα περιστατικό κατά το οποίο είχε φορτώσει μεγάλη ποσότητα λαθραίου προϊόντος σε ένα πλοιαίο, ελλιμενισμένο στον όρμο της Δεξιάς. Γενικά περιγραφόταν ως άνθρωπος ανεξέλεγκτος που δεν φοβόταν κανέναν, κάτι που πιθανώς οφειλόταν στο γεγονός ότι κατείχε τη θέση εμπορικού προξένου⁴⁵ της Αγγλίας στο νησί και παρότι ήταν σύνδικος δεν ενδιαφερόταν καθόλου να συνεισφέρει στο

40. Για τη δεκάτη επί των αγροτικών προϊόντων σσ. Ανδρεάδης, *Περί της οικονομικής διοικήσεως*, τ. Α', σσ. 164-177.

41. Για την κεφαλονίτικη οικογένεια Χωραφά βλ. Η. ΤΣΙΤΣΕΛΗΣ, *Κεφαλληνιακά σύμμικτα. Συμβολαί εις την ιστορίαν και λαογραφίαν της νήσου Κεφαλληνίας*, τ. Α', Παρασκευάς Αρώνης, Αθήνα 1904, σσ. 823-827.

42. A.S.Ve., *Consiglio di Dieci*, Parti secreta, Filze, f. 77, συνημμένο ημ. 20 Ιανουαρίου 1784 m.v. Για την επίσης κεφαλονίτικη οικογένεια Βέγια βλ. ΤΣΙΤΣΕΛΗΣ, *Κεφαλληνιακά σύμμικτα*, σ. 54.

43. Για τις σταφιδαποθήκες βλ. ΑΝΔΡΕΑΔΗΣ, *Περί της οικονομικής διοικήσεως*, τ. Β', σ. 287.

44. A.S.Ve., *Consiglio di Dieci*, Parti secreta, Filze, f. 77, συνημμένο ημ. 20 Ιανουαρίου 1784 m.v.

45. Όπως και στην περίπτωση του πατέρα του, πρόκειται για το αξίωμα του υποπροξένου.

κοινό καλό. Σε σχέση με τον Δωροθεάτο, για τον Ζαβό σκιαγραφούνταν ένα ειδεχθές, εγκληματικό προφίλ, καθώς σημειωνόταν πως, αν και νυμφευμένος, βίασε την κόρη του φίλου του υποδικηγόρου Σπύρου Ιγγλέση. Η κοπέλα φαίνεται πως έμεινε έγκυος και αργότερα έφερε στον κόσμο ένα κοριτσάκι, ο Ζαβός όμως αντέδρασε με μια στυγερή πράξη, αφού δολοφόνησε το βρέφος και εν συνεχεία εξαγόρασε χρηματικά τη σιωπή του Ιγγλέση. Ακόμα καταμαρτυρούνταν ότι δεν δίσταζε να απαιτεί από συντοπίτες του χρήματα που τάχα αυτοί χρωστούσαν στον νεκρό πατέρα του, προφανώς από τοκογλυφία, χωρίς να ενδιαφέρεται αν αυτοί είχαν ήδη εξοφλήσει τα χρωστούμενα. Το «αχαλίνωτο» προφίλ του ολοκληρωνόταν με την κατηγορία ότι ήταν βλάσφημος, καθώς διέδιδε ότι δεν υπάρχει ούτε θεός ούτε αιώνια ζωή⁴⁶.

Η έτερη έγγραφη καταγγελία εικάζουμε πως βρισκόταν σε πλήρη διασύνδεση με την πρώτη, αφορούσε όμως μέλη της οικογένειας Βρεττού, που δραστηριοποιούνταν στην Εξωγή και κατά πάσα πιθανότητα επρόκειτο για τους συνεργάτες των Πεταλάδων σε αυτό τον οικισμό, όπως υπονοούνταν στην πρώτη καταγγελία. Σε αυτή την περίπτωση είναι χαρακτηριστικό ότι οι κατηγορίες έγιναν επώνυμα από τους κατοίκους της Εξωγής Γιώργο Προσαλέντη, Ηλία Βρεττό, Στάθη Λεκατσά, Γιώργο Λεκατσά, Θωμά Κεκάτο, Γιώργο Βεντουράτο, Φίλιππο Λεκατσά Φραμισιάτο και Γιάννη Λεκατσά Μαρκάτο. Όλοι αυτοί καταφέρονταν εναντίον της τυραννικής, όπως υποστήριζαν, συμπεριφοράς της δεσποτικής και πολυμελούς οικογένειας Βρεττού, με επικεφαλής τον Στάθη Βρεττό του ποτέ Δημητρίου, τον γιο του Σπύρο, τους ανιψιούς του αδερφούς Νικόλαο και Αντώνιο του ποτέ Κωνσταντίνου και τους επίσης ανιψιούς του αδερφούς Παναγή και Γιώργο του ποτέ Άγγελου, ανθρώπους τόσο βίαιους και αιμοσταγείς, κατά τις περιγραφές, που δεν δίσταζαν να διαπράξουν το οποιοδήποτε έγκλημα. Έτσι υποστηριζόταν ότι δεν υπήρχε σπίτι στο χωριό που να μην θρηνεί κάποιο θύμα τους, είτε νεκρό πατέρα, σύζυγο και αδερφό, είτε ατιμασμένη κόρη, παρ' όλα αυτά οι πράξεις τους έμεναν πάντα ατιμώρητες. Πέραν αυτών, ωστόσο, κεντρικό χώρο καταλάμβανε και εδώ η κατηγορία περί λαθρεμπορίου, καθώς έτσι τονιζόταν η σημασία της ζημιάς που υφίστατο το κρατικό ταμείο. Καταλήγοντας, οι καταγγέλλοντες ζητούσαν τη διεξαγωγή ανακριτικής διαδικασίας ώστε όλοι αυτοί να τιμωρηθούν και να επιστρέψει η ηρεμία στον τόπο⁴⁷.

Δυστυχώς τα πρακτικά της ανακριτικής διαδικασίας δεν εντοπίστηκαν, όμως, από την αλληλογραφία των γενικών προνοητών προς τους Ανακριτές

46. a.S.Ve., *Consiglio di Dieci*, Parti secrete, Filze, f. 77, συνημμένο ημ. 20 Ιανουαρίου 1784 m.v.

47. A.S.Ve., *Consiglio di Dieci*, Parti secrete, Filze, f. 77, συνημμένο ημ. 15 Φεβρουαρίου 1784 m.v.

του Κράτους προκύπτει ότι, με αφορμή αυτές τις δυο καταγγελίες, σχηματίστηκε τελικά δικογραφία με καθυστέρηση αρκετών χρόνων. Η ανάκριση ολοκληρώθηκε τον Μάρτιο του 1793, ενώ, εντός της ίδιας αλληλογραφίας, που υπογράφεται από τον γενικό προνοητή Anzolo Memo, συνοψίζονται τα συμπεράσματα της υπόθεσης: σύμφωνα με τις μαρτυρίες, λοιπόν, πέραν της κατηγορίας για τη διενέργεια λαθρεμπορίου, οι υπόλοιπες δεν επιβεβαιώθηκαν. Έτσι, πολλοί αυτόπτες μάρτυρες επιβεβαίωσαν ότι όχι μόνο οι τρεις βασικοί κατηγορούμενοι, αλλά και οι Αντώνιος Δρακούλης, Νικόλαος Βρεττός, Αλιβίζος Πεταλάς Ζαβός, αδελφοί Αντώνης και Σπύρος Καραβίας, καθώς και ο συγγενής των τελευταίων Βαγγέλης Καραβίας, όλοι τους εξέχοντες κάτοικοι του νησιού, μετέφεραν ετησίως στις οθωμανικές ακτές λαθραίο φορτίο σταφίδας μέσα σε ξένα πλοιάρια⁴⁸.

Όσον αφορά την κατηγορία που αφορούσε τον Κωνσταντίνο Πεταλά Ζαβό και την προσπάθεια μεταφοράς τεράστιας ποσότητας φορτίου σταφίδας, φαίνεται ότι τα πράγματα δεν έγιναν έτσι, ή τουλάχιστον κάτι τέτοιο δεν αποδείχθηκε: αν και οι μαρτυρίες που καταγράφηκαν δεν συνέβαλαν στην πλήρη διαλεύκανση της υπόθεσης, ο Ζαβός φέρεται πως όντως θέλησε να μεταφέρει λαθραία στις οθωμανικές ακτές μια μεγάλη ποσότητα σταφίδας με γαλαξιδιώτικο πλοiάριο υπό οθωμανική σημαία, που είχε προσορμιστεί στην περιοχή της Δεξιάς. Αντίθετα από τη «μαλθακή» εικόνα του κυβερνήτη που αναδύεται από τις καταγγελίες, οι μάρτυρες ισχυρίστηκαν ότι η σοβαρότητα του περιστατικού κίνησε την προσοχή του και η επιχείρηση παρεμποδίστηκε με την αποστολή στρατιωτών, χωρίς πάντως η κατάληξη να γίνεται γνωστή⁴⁹.

Αναφορικά με την οικογένεια Βρεττού της Εξωγής τέλος, οι μαρτυρίες επιβεβαίωσαν μονάχα ότι ο Αντώνιος Βρεττός του ποτέ Κωνσταντίνου πράγματι είχε δολοφονήσει τον συγχωριανό του Αναστάση Βρεττό και μάλιστα, για αυτό του είχε επιβληθεί ποινή εξορίας από τον προνοητή Κεφαλονιάς. Σύμφωνα με τον αδερφό του Ηλία, πάντως, ο οποίος εμφανίζεται να έχει υπογράψει την καταγγελία που έφτασε στον γενικό προνοητή, μετά από κάποιο χρονικό διάστημα, ανάμεσα στις δύο πλευρές επήλθε διακανονισμός και στον δολοφόνο Βρεττό παραχωρήθηκε αμνήστευση, με τις δυο οικογένειες να μην αντιμετωπίζουν εφεξής κανένα πρόβλημα μεταξύ τους⁵⁰.

Γενικά, η πάροδος τόσων ετών από τη στιγμή των καταγγελιών, όπως επίσης και η απουσία πολλών εκ των μαρτύρων που είχαν υποδειχθεί, με ορισμένους εξ αυτών είτε να έχουν πεθάνει, είτε έχουν φύγει από το νησί, κατα-

48. A.S.Ve., *Inquisitori di Stato*, Lettere dal Provveditor General da Mar, b. 407, φάκ. 1794, συνημμένο ημ. 19 Μαρτίου 1793.

49. Στο ίδιο, ό.π.

50. Στο ίδιο, ό.π.

γράφονται ως βασικά προσκόμματα στην ολοκλήρωση της διαδικασίας⁵¹ και, ίσως, συνιστούν μια εξήγηση για την τόσο μεγάλη απόκλιση των μαρτυριών από το περιεχόμενο των καταγγελιών. Παρόμοια απόκλιση υπάρχει και στην παλαιότερη υπόθεση του Βίκτωρα Πεταλά Ζαβού, εξ αιτίας της εκ διαμέτρου αντίστροφης εικόνας που προκύπτει από τις μαρτυρικές καταθέσεις, στις οποίες όχι μόνο δεν επιβεβαιωνόταν το προφίλ του «τυράννου», αντίθετα γινόταν λόγος για τον καλύτερο και τον πλέον φιλεύσπλαχνο άνθρωπο του τόπου. Ασφαλώς η μη υπόδειξη συγκεκριμένων μαρτύρων και η κατάθεση των τρεχόντων και των τέως συνδίκων του νησιού μείωναν την πιθανότητα παραχώρησης καταθέσεων εναντίον ενός πανίσχυρου Ιθακήσιου όπως ο Ζαβός και, παρά τη θεωρητικά μυστική διαδικασία υπό την οποία διεξαγόταν η ανάκριση, σε ένα τόσο μικρό νησί σαν την Ιθάκη, οι καταθέσεις εύκολα θα μπορούσαν να διαρρεύσουν, ιδίως από τη στιγμή που οι μάρτυρες ήταν γνωστοί. Υπό αυτό το πρίσμα, λοιπόν, εξηγείται ικανοποιητικά η σύγκρουση του περιεχομένου μεταξύ των καταγγελιών και των μαρτυριών.

Σε αυτές τις περιπτώσεις, επίσης, πρέπει πάντα να λαμβάνεται υπ' όψιν ότι, πέραν του φόβου των μαρτύρων να καταθέσουν εναντίον σημαινόντων παραγόντων του τόπου τους και συχνών απειλών που οι ίδιοι υφίσταντο από συγγενείς των κατηγορουμένων, σύνηθες φαινόμενο αποτελούσε η παρουσία ψευδομαρτύρων, ένας παράγοντας, δηλαδή, που μπορούσε σκόπιμα να δημιουργήσει μια εκ διαμέτρου αντίθετη εικόνα σε σχέση με τα κείμενα των καταγγελιών. Παράλληλα κανείς δεν μπορεί να αποκλείσει και την ειλικρίνεια των μαρτύρων, ούτε φυσικά μπορεί να υποστηριχθεί ότι η προσωπογραφία των κατηγορουμένων μπορεί να φιλοτεχνηθεί αποκλειστικά από το μονόπλευρο και ενάντιο σε αυτούς υλικό των καταγγελιών.

Είναι βέβαιο ότι εκείνοι που προχωρούσαν στις καταγγελίες, στην προσπάθειά τους να εισακουστούν, υπερέβαλλαν και συνειδητά προσπαθούσαν να διαμορφώνουν όσο πιο ειδεχθές προφίλ μπορούσαν για τους κατηγορούμενους. Κυρίως δε, προσπαθούσαν να πείσουν με τα υπομνήματά τους τα βενετικά πολιτικοδικαστικά όργανα ότι διακυβεύονταν ζητήματα που άπτονταν της οικονομικής πολιτικής και της σταθερότητας του πολιτεύματος και της κοινωνικής ευταξίας. Είναι ενδεικτικό ότι ανάλογα κείμενα στα υπόλοιπα νησιά του Ιονίου, μπορούσαν να ξεκινήσουν από έναν βιασμό ή μια δολοφονία. Προκειμένου να επιτευχθεί η διεξαγωγή της έκτακτης ανακριτικής διαδικασίας υπό τη σκέπη του Συμβουλίου των Δέκα και των Ανακριτών του Κράτους, μετατρέπονταν σε καταγγελίες κατεξοχήν «πολιτικές» για τα κακώς κείμενα του τόπου, εκεί δηλαδή που πρωταγωνιστικό ρόλο διαδραμάτιζαν οι κατηγορούμε-

51. a.S.Ve., *Inquisitori di Stato*, lettere dal Provveditor general da Mar, b. 407, φάκ. 1794, συνημμένο ημ. 19 Μαρτίου 1793.

νοι. Έτσι, οι ηθικοί αυτουργοί για κάποιο έγκλημα, εξ αιτίας της ανάμειξης σε αυτό κάποιου υπεξουσίου στον οποίο παρείχαν στήριξη, βρίσκονταν αντιμέτωποι με ένα πολύ βαρύ κατηγορητήριο⁵².

Εν προκειμένω, όσον αφορά τις υποθέσεις που παρουσιάσαμε, ειδικότερα αυτή του 1785, είναι πολύ πιθανό ότι οι καταγγελίες συντάχθηκαν με αφορμή την αναφερόμενη δολοφονία του Μόρο και προκειμένου αυτές να καταλήξουν στα αρμόδια όργανα να διανθίστηκαν με σωρεία άλλων κατηγοριών. Υπό αυτή τη λογική το κατηγορητήριο εμφανίζει εξαιρετικό ενδιαφέρον και συνθέτει μια, θα λέγαμε, ανατομία των στοιχείων γύρω από τα οποία χαρασσόταν ο τοπικός ανταγωνισμός για τη νομή των πηγών εξουσίας και πλούτου. Τα στοιχεία αυτά δεν προξενούν έκπληξη και παρατηρούνται ως κοινά μοτίβα σε όλα τα νησιά του Ιονίου. Έτσι, ως κεντρικό σημείο σύγκρουσης αναδύεται το ζήτημα της απορρόφησης με χαμηλό κόστος του συνόλου της παραγωγής σταφίδας από τους φτωχούς χωρικούς του νησιού, η οποία κατέληγε στις σταφιδαποθήκες ορισμένων επιφανών παραγόντων, για να εξαχθεί στη συνέχεια, σε μεγάλο της μέρος ως προϊόν λαθρεμπορίου⁵³. Σε αυτό το κύκλωμα διακίνησης της σταφίδας, κομβικό ρόλο φαίνεται πως διαδραμάτιζε ο τοπικός υποπρόξενος της Αγγλίας και δεν πρέπει να είναι τυχαίες οι διαδοχικές καταγγελίες τόσο εναντίον του Βίκτωρα Πεταλά Ζαβού, όσο και του γιου του Κωνσταντίνου, που τον διαδέχτηκε στο αξίωμα.

Δεν πρέπει ακόμα να αγνοηθεί ότι οι ίδιοι άνθρωποι, που πρωταγωνιστούσαν σε αυτές τις συναλλαγές, ήταν σε θέση να δανείζον τους άπορους χωρικούς. Αν και οι μαρτυρίες δεν επιβεβαίωσαν τις καταγγελίες εναντίον του Βίκτωρα Πεταλά και του γιού του Κωνσταντίνου, πρέπει να θεωρείται βέβαιο

52. Ένα εξαιρετικό παράδειγμα αποτελεί η καταγγελία της οικογένειας Γαβαλά από τη Ζάκυνθο εναντίον του κόντε Ιωάννη Μακρή, ο οποίος, εξαιτίας της εμπλοκής του έμπιστου συνεργάτη του Παύλου Κλάδη, κατηγορήθηκε ως ο ιθύνων νους της δολοφονίας του υποδικηγόρου Γεώργιου Γαβαλά το 1772. Στην καταγγελία ο Μακρής περιγραφόταν ως ο «τύραννος» του τόπου και θεωρούνταν υπεύθυνος για σωρεία εγκληματικών ενεργειών και άσκησης αυθαίρετης εξουσίας. Στην ανακριτική διαδικασία που ακολούθησε πολλές ήταν οι μαρτυρίες που επιβεβαίωναν αυτή τη θέση, υπήρξαν όμως και άλλες που φιλοτεχνούσαν την εικόνα ενός άρχοντα λαοσπρόβλητου και ελεήμονος. Αντίστοιχη ήταν και η περίπτωση του Βαλέριου Κασσιμάτη από τα Κύθηρα, με αφορμή τη δολοφονία του Εμμανουήλ Καλούτση, έναν χρόνο νωρίτερα, το 1771. Αναλυτικά στοιχεία παρατίθενται στην υπό εκπόνηση διδακτορική διατριβή μου *Στάσεις και μορφές αρχοντικής εξουσίας στη βενετική Ζάκυνθο*.

53. Επρόκειτο για τον ιδιότυπο θεσμό του «σαραγιάντη», του αποθηκάριου, δηλαδή, που συγκέντρωνε το προϊόν και μεσολαβούσε ανάμεσα στον παραγωγό και στον ξένο έμπορο, αποκομίζοντας τεράστια κέρδη. Με δεδομένη την ανασφάλεια που διαχρονικά επικρατούσε και την έλλειψη θεσμών αγροτικής πρόνοιας, οι φτωχοί καλλιεργητές καθίσταντο υποχείρια όχι μόνο των ξένων εμπόρων, αλλά και των ντόπιων αποθηκάριων Βλ. ΚΑΛΑΦΑΤΗΣ, «Οφείες του σταφιδικού ζητήματος», 71, 76.

ότι η τοκογλυφία αποτελούσε και στην Ιθάκη έναν από τους βασικούς τρόπους ελέγχου των αγροτικών μαζών από τους επιφανείς παράγοντες, που διέθεταν ρευστό χρήμα.

Παράλληλα, σημαντικό στοιχείο για τη νομή της τοπικής εξουσίας από τα μέλη των ισχυρότερων οικογενειών φαίνεται πως ήταν και ο εναγκαλισμός με τον Κεφαλονίτη κυβερνήτη (ως ανώτατη τοπική αρχή εν τη απουσία Βενετού προνοητή) και τους Κεφαλονίτες υπενοικιαστές των φόρων, ώστε αυτοί να καταβάλλουν χαμηλότερους ή καθόλου φόρους και το βάρος να επωμίζονται οι φτωχοί χωρικοί. Εξάλλου, οι στενές σχέσεις των ισχυρών τοπικών παραγόντων με τον κυβερνήτη εξασφάλιζαν για λογαριασμό τους και την αναγκαία εύνοια της τοπικής δικαιοσύνης, όποτε αυτό ήταν αναγκαίο. Κατ' αυτόν τον τρόπο, απολάμβαναν ένα είδος ατιμωρησίας για οποιοδήποτε έγκλημα διέπρατταν οι ίδιοι ή οι οπαδοί τους.

Όπως και στα υπόλοιπα νησιά, έτσι και στην Ιθάκη, εικάζουμε ότι αυτές οι πρακτικές άρχισαν να μετατρέπονται σε όπλα για όλους όσους είχαν υποβαθμισμένο ή καθόλου ρόλο στον έλεγχο των πηγών πλουτισμού, προτίθενταν όμως να τον διεκδικήσουν. Γνωρίζοντας για την εντεινόμενη παρουσία των βενετικών πολιτικοδικαστικών οργάνων στο Ιόνιο, τουλάχιστον από τις αρχές της δεκαετίας του 1760, οι πολιτικοί αντίπαλοι των γνωστών μας μελών των οικογενειών Πεταλά και Βρεττού ήταν πεπεισμένοι πως, εφόσον κατάφερναν να επιτύχουν την εμπλοκή του Συμβουλίου των Δέκα ή των Ανακριτών του Κράτους, είχαν μεγάλες πιθανότητες να «αποκαθηλώσουν» τους κατηγορούμενους και να καλύψουν τη θέση τους στη διαχείριση της τοπικής εξουσίας. Με άλλα λόγια, δεν στηλίτευαν τόσο τις καταχρήσεις και τις αυθαιρεσίες, όσο διαμαρτύρονταν (κεκαλυμμένα) για την αδυναμία των ιδίων να πρωταγωνιστήσουν σε αυτές.

Τόσο ο Βίκτωρας Πεταλάς Ζαβός, όσο και οι φερόμενοι ως διάδοχοί του στη νομή της τοπικής εξουσίας μετά τον θάνατό του, ο γιός του δηλαδή Κωνσταντίνος, ο Ιωάννης Πεταλάς Ζαβός και ο Κωνσταντίνος Πεταλάς Δωροθεάτος, αλλά και οι Βρεττοί στην Εξωγή, πρέπει ίσως να τοποθετηθούν και να κατανοηθούν μέσα σε αυτή τη χορεία των ισχυρών αρχόντων που καταγράφονται στο Ιόνιο κατά το δεύτερο μισό του 18ου αιώνα και τέθηκαν στο στόχαστρο συντοπιτών τους, αλλά και της Κυριάρχου, λόγω των κοινωνικοπολιτικών μετασχηματισμών τόσο στα ίδια τα νησιά, όσο και στη βενετική μητρόπολη. Η Βενετία, από τη μεριά της, φαίνεται πως κατ' αρχάς ενδιαφέρθηκε για την καταγραφή και τη χαρτογράφηση του προβλήματος, κάτι που συνήθιζε· εφόσον, όμως, από τα πορίσματα των ανακριτικών διαδικασιών δεν προέκυπταν σοβαρές βλάβες για το δημόσιο ταμείο και τη δημόσια τάξη και η ίδια δεν πρέπει να αντέδρασε. Εξίσου πιθανό είναι να έκρινε ότι η παρέμβασή της δεν θα έφερνε κάποιο αποτέλεσμα σε χρόνια και άλυτα προβλήματα, όπως το λαθρεμπόριο.

Με βάση τα διαθέσιμα δεδομένα στο *Stato da Mar* και με ορισμένες πάντα εξαιρέσεις (όπως στην περίπτωση Μεταξά-Άννινου), όταν υπήρχαν καταγγελίες εναντίον των αρχόντων, η Κυρίαρχος επενέβαινε περισσότερο ρυθμιστικά παρά τιμωρητικά, γεγονός που σημαίνει ότι κινητοποιούνταν όταν οι καταχρήσεις τους ξεσήκωναν αντιδράσεις και κατά συνέπεια ενέτειναν τον κίνδυνο κοινωνικών ταραχών. Εκείνο που ουσιαστικά ενδιέφερε την Κυρίαρχο ήταν η «χαρτογράφηση» της κατάστασης, ώστε να εκτιμηθεί η ανάγκη παρέμβασης. Κάτι τέτοιο γινόταν μόνο στην περίπτωση που κρινόταν ότι η παρέμβαση ήταν προτιμότερη από τη διαίωνιση της εκάστοτε κατάστασης, περισσότερο όμως με τη λογική της επαναφοράς των ισορροπιών, παρά με τη λογική της καταστολής. Κυρίως με την επιβολή ολιγοετούς εξορίας (*relegazione*) σε επικεφαλής οικογενειακών συνασπισμών, που συγκέντρωναν γύρω τους τις περισσότερες καταγγελίες, η Βενετία επεδίωκε την αποδυνάμωση της ισχυρότερης φατρίας και την επαναφορά μιας τρόπον τινά ισορροπίας⁵⁴.

Θα ήταν χρήσιμη η διερεύνηση περισσότερων περιπτώσεων επιφανών αρχόντων που τέθηκαν στο στόχαστρο της Κυρίαρχου, καθώς κάθε περίπτωση χρήζει ενδελεχούς μελέτης, ενώ κάθε ένα από τα νησιά του Ιονίου παρουσιάζει τις δικές του ιδιαιτερότητες. Ωστόσο, μπορεί σε γενικές γραμμές να υποστηριχθεί ότι η αποδυνάμωση μιας φατρίας ηρεμούσε προσωρινά τις αντιδράσεις, μεσοπρόθεσμα όμως έδινε χώρο δράσης σε έναν νέο ή περισσότερους ηγεμονικούς άρχοντες από την ίδια ή από τις αντίπαλες παρατάξεις. Αυτή η κατά κάποιο τρόπο «διαδοχή» στην ηγεμονία της Ιθάκης πρέπει να συνέβη και μετά τον θάνατο του Βίκτωρα Ζαβού, από το γιό του Κωνσταντίνο και τους υπόλοιπους φερόμενους ως «τυράννους». Ακριβώς αυτό το γεγονός απογοήτευσε, ίσως, τους αντιπάλους και τους επικριτές τους, που είχαν ήδη μια φορά προχωρήσει σε καταγγελία εναντίον του Βίκτωρα Πεταλά, αλλά δεν πέτυχαν, όπως φαίνεται, τη σύλληψή του και, παρά τον επακολουθήσαντα θάνατό του, δεν κατάφεραν να επιτύχουν την ικανοποιητική συμμετοχή τους στον έλεγχο των τοπικών μέσων πλουτισμού και εξουσίας.

Εξάλλου, μοιάζει εξαιρετικά δύσκολο οι καταγγελίες να προήλθαν αποκλειστικά με πρωτοβουλία των καταπιεσμένων χωρικών, ιδίως αν ληφθούν κατά νου τα έξοδα για την αποστολή των εγγράφων στη Βενετία (όπως έγινε στην υπόθεση του Βίκτωρα Πεταλά Ζαβού το 1774). Μάλιστα, στην υπόθεση του 1785, πιο λογικό μοιάζει οι ανώνυμοι συντάκτες της καταγγελίας από το Βαθύ να υποκίνησαν οπαδούς τους από την Εξωγή, όπου δέσποζαν οι Βρεττοί, ώστε όλοι μαζί και πιο συντονισμένα να προσπαθήσουν να θέσουν στο στόχα-

54. Ανάλογες παρατηρήσεις περιλαμβάνονται στην υπό εκπόνηση διδακτορική διατριβή μου *Στάσεις και μορφές αρχοντικής εξουσίας στη βενετική Ζάκυνθο*.

στρο της Κυριάρχου την εξέχουσα φατρία Πεταλάδων και Βρεττών. Υπό αυτή τη λογική, οι υποθέσεις που εξετάστηκαν σε διάστημα δεκαετίας, εικάζεται πως ήταν σε πλήρη διασύνδεση, ως επεισόδια σε έναν συνεχιζόμενο «πόλεμο» που είχαν κηρύξει επιφανείς ή και ανερχόμενοι Ιθακήσιοι, με φόντο τη νομή της τοπικής εξουσίας.

Παρότι θα ήταν ευκαίιο να διαθέταμε περισσότερα στοιχεία, τόσο για την οικογένεια Πεταλά, όσο και για την οικογένεια Βρεττού, αλλά και για άλλες εξέχουσες οικογένειες της Ιθάκης ώστε να καταλήξουμε σε πιο στέρεα συμπεράσματα, οι υποθέσεις στις οποίες αναφερθήκαμε μπορεί να χρησιμεύσουν ως μια ερευνητική αφετηρία: αφενός φέρνουν στο προσκήνιο νέα στοιχεία για την κοινωνική ιστορία του νησιού κατά την ύστερη βενετική περίοδο, αφετέρου συνεισφέρουν στον εμπλουτισμό της εικόνας μας για το προφίλ των άγνωστων ακόμα Ιόνιων ηγεμονικών αρχόντων του δεύτερου μισού του 18ου αιώνα.

ABSTRACT

WOLVES AND SHEEPS: POWER AND POLITICS IN ITHACA IN THE LATE 18th CENTURY

Nikos Kapodistrias

PhD. Candidate in History, National and Kapodistrian University of Athens

The present paper sheds light onto new archival evidence about the distribution of power in Venetian Ithaca during the second half of the 18th century. To be precise, two cases are being examined that were addressed on the political/justicial bodies of the *Council of Ten* and the *State Inquisitors* in 1774 and 1785, and had suspects members of the important local families of Petalas and Vrettos. Said people were accused from other inhabitants as “tyrants” who used their influence on the whole island. These two cases are being examined on a wider context of the Venetian *Stato da Mar*, on which in the same period, there are many examples of hegemonical noblemen who took advantage of their local influence to gain wealth, while amassing great reactions from their political rivals.

